

چکیده

خداوند حکیم هیچ کاری را بدون دلیل انجام نمی‌دهد و اینکه بین همهٔ زبان‌ها، زبان عربی را برای قرآن انتخاب کرده است، حتماً دلایلی دارد. از جملهٔ این دلایل عبارت‌اند از:

۱. در عالم الفاظ برای هر معنا یک لفظ انتخاب می‌شود.
۲. این الفاظ خود دارای زیبایی در بیان هستند.
۳. زبانی که از تعداد الفاظ بیشتری برخوردار است، قوت و غنای بیشتری نیز دارد؛ چرا که به این معناست که حقیقت‌های بیشتری را کشف کرده است و برای همین دامنهٔ لغات گسترده‌تری دارد.
۴. حقیقت‌های خارجی و موجودات مادی حالات، مکان‌ها و زمان‌های مختلفی دارند که هر کدام از آن‌ها می‌تواند در انتخاب لفظ مستقل تأثیر داشته باشد. در بعضی از زبان‌ها برای تک‌تک حالات، زمان‌ها و مکان‌های یک موضوع و شیء خارجی، لفظ وجود دارد اما متأسفانه در اکثر زبان‌های دنیا حالات مختلف اشیا در تغییر نام و لفظ آن‌ها تأثیری ندارد. بنابراین، گوناگون بودن اسم یک شیء در حالات مختلفش، نوعی غنای ادبی و واژگانی به آن زبان می‌بخشد. زبان عربی نیز ویژگی‌هایی مانند غنای لفظی و محتوایی، نزدیک شدن به معنای مطلوب، دوری کردن از گفتار حشو و رساندن معنای زیاد با استفاده از عبارتی کوتاه را در خود گنجانده است.

کلیدواژه‌ها: قرآن، عربی، زبان، زبان دین

زبان کامل‌ترین زبان است

چرا زبان قرآن کامل‌ترین زبان است؟

سیدصفی‌الله قادری

دبیر زبان و ادبیات عرب

مریم میرنژاد

امروزه زبان عربی یکی از چند زبان زنده

دنیاست که میلیون‌ها انسان بدان سخن

می‌گویند. در کنفرانس‌های جهانی از

جمله چهار زبان اصلی (انگلیسی، فرانسه،

آلمانی، عربی) است و سخنرانی‌ها و

گفت‌وگوها به طور هم‌زمان بدین زبان‌ها

ترجمه می‌شوند

مقدمه

مردم مسلمان ایران نیز در کنار دیگر ملت‌ها و حتی در پیشاپیش آن‌ها قدم‌های مؤثری در مسیر آموختن زبان قرآن برداشته‌اند؛ تا جایی که بیشتر کتاب‌های صرف و نحو از تألیفات

دانشمندان مسلمان ایرانی است. مثلاً سیبویه دانشمند بزرگ علم نحو، اثر عمده خود «الکتاب» را با طرحی عالمانه و منظم در علم نحو تألیف کرد. این کتاب مرجع درسی به شمار می‌آید و هنوز هم آرا و نظریات سیبویه در میان نحو‌شناسان حجت است. ابن سینا و امام محمد غزالی نیز بیشتر آثار خود را به زبان عربی نگاشته‌اند.

امروزه زبان عربی یکی از چند زبان زنده دنیاست که میلیون‌ها انسان بدان سخن می‌گویند. در کنفرانس‌های جهانی از جمله چهار زبان اصلی (انگلیسی، فرانسه، آلمانی، عربی) است و سخنرانی‌ها و گفت‌وگوها به طور هم‌زمان بدین زبان‌ها ترجمه می‌شوند.

به برکت انقلاب شکوهمند اسلامی و طبق نص صریح قانون اساسی، درس زبان عربی در ایران یکی از دروس اصلی و مهم دوره راهنمایی و متوسطه محسوب می‌شود. این اصل در شمار اصول فرهنگی قانون اساسی جای گرفته است و قانون‌گذاران کشور برای احیای مجدد نور قرآن در دل‌های فرزندان این سرزمین، تعلیم زبان قرآن را لازم دیده‌اند.

همه باید بدانیم که زبان عربی از بهترین زبان‌های دنیاست و اگر نبود، آخرین کتاب آسمانی و مهم‌ترین معجزه خداوندی به وسیله آن منتشر نمی‌شد. گذشته از آن، اهل فن اعتقاد دارند عربی تنها زبانی است که می‌شود برای آن صفت قائل شد. در مقاله حاضر به ویژگی‌های این زبان می‌پردازیم.

۱. وسعت لغات: دامنه هیچ زبانی به این حد گسترده نیست، برای یک معنی گاهی لغت‌ها و گاهی ده‌ها لغت وجود دارد. مثلاً شتر در عربی ۱۸ لغت دارد و برعکس گاهی هم یک لغت ده‌ها معنی مخصوص دارد؛ مثلاً کلمه عین هفتاد معنی دارد.

۲. موجز بودن: با یک کلمه یا یک جمله کوچک می‌توان مطالب زیادی را فهماند. مثلاً زمانی که می‌گوییم خَرَجَ، می‌فهمیم کسی در زمان گذشته خارج شده و او مرد بوده است. گاهی نیز با تغییری کوچک، تحولی بزرگ در معنی به وجود می‌آید. مثلاً یک الف و لام معنای کلمه را کاملاً عوض

می‌کند.

۳. فصاحت: به

تصدیق اهل فن، زبانی

به روانی و زیبایی زبان

عربی نیست.

۴. مقید بودن: بدین

معنی که بیشتر از تمام

زبان‌ها پایبند قواعد است و

کم اتفاق می‌افتد تغییر و تبدیلی بودن قاعده و اصل در آن صورت پذیرد.

۵. خالص بودن: زبان‌های دیگر از واژه‌ها و اصطلاحات یکدیگر استفاده می‌کنند. مثلاً در زبان فارسی ما لغاتی از چندین زبان راه یافته که سهم زبان عربی در آن بیشتر است. واژه‌های دختر (یونانی)، جوان (ایتالیایی)، قشنگ (ترکی)، اسکناس (روسی)، آقا (مغولی)، چایی (چینی) و برادر (انگلیسی)، نمونه‌هایی از واژه‌های دخیل در فارسی هستند.

۶. کامل بودن: زبان عربی از کامل‌ترین زبان‌هاست و حتی گاهی بیشتر از حد معین برای یک چیز لغت دارد. مثلاً در بیشتر زبان‌ها برای دست یک واژه داریم، لیکن در عربی، برای هر حرکت و هر قسمت دست نیز لغت مخصوصی وجود دارد.

۷. مملو بودن: مهم‌ترین صفت زبان عربی مملو بودن آن است. که هنگام تلفظ، تمام زبان، دهان و همه اعضایی که در حلق برای تکلم خلق شده‌اند به کار می‌افتند و از طاق دهان، گلو، هر یک دندان‌ها و... استفاده می‌شود؛ در صورتی که در زبان انگلیسی و فرانسه، هنگام تلفظ بیشتر نوک زبان‌ها و دندان‌های جلو به کار می‌افتند. همین موضوع به ما نشان می‌دهد که عربی زبان طبیعت و طبیعی‌ترین زبان‌هاست.

۸. اشتقاق‌پذیری: یکی از ویژگی‌های زبان عربی اشتقاق‌پذیر بودن آن است. منشأ ساختن کلمات در زبان عربی «ریشه» کلمه است که به کمک آن می‌توان صیغه‌های مختلف فعل را در زمان‌های متفاوت و اشکال متعدد اسم (اسم فاعل، اسم مفعول، صفت مشبیه، اسم مبالغه، مصدر میمی، اسم زمان و مکان و افعال التفضیل) را ساخت. برخلاف زبان فارسی که زبانی ترکیبی است و در آن، با استفاده از ترکیب (پیشوند و پسوند) از یک ریشه کلمات متعدد ساخته می‌شود.

۹. بی‌نیازی در واژگان: زبان عربی در بعد واژگان یکی از بی‌نیازترین زبان‌هاست؛ به طوری که برای بیان همه مفاهیم و اندیشه‌هایی که به ذهن انسان خطور می‌کنند، واژگانی خاص دارد.

در زبان عرب که زبان قرآن است، برخی حروف حالت «تفخیم» و بقیه حالات «ترقیق» دارند. ترکیب این دو حالت در زبان و لهجه عرب، به خودی خود چنان تنوع دلپذیری ایجاد می‌کند که گوش انسان از شنیدن آن کمتر خسته می‌شود

۱۰. ثابت بودن

ساختار: زبان آدمی همچون آب جاری است. طبیعت زبان این است که بر اثر مرور زمان دستخوش تغییر می‌شود اما برای زبان عربی وضعیتی خاص پیش آمد که مسیر آن را از حرکت طبیعی خارج ساخت و مسیری

خاص برای آن قرار داد. آن وضعیت، همان نزول قرآن کریم بدین زبان بود. پس از نزول کتاب آسمانی، اهل این زبان را در اوج فصاحت و بلاغت یافتند و پذیرفتند که فصیح‌تر و بلیغ‌تر از این ممکن نیست و قبول کردند که این کلام، فوق توانایی بشر است. لذا آن را نمونه‌ای اعلا در زبان تلقی کردند و از آن پس، هر عرب زبان سخنان خود را با این نمونه‌ای اعلا سنجید. بنابراین، تنها زبانی که در قرون متمادی، زبان زنده خواهد بود، همین زبان قرآن یعنی زبان عربی است.

۱۱. زنگ دار و موزون بودن: این زبان به سبب داشتن مصوت‌های بلند و حروف مشدد، زنگ‌دار و موزون است (۳) (ر.ک، ژان محمد، عبدالجلیل، ۱۳۸...: ۲۳).

۱۲. دارا بودن ترکیبی از ترقیق و تفخیم حروف: هر چه از مبدأ خاورمیانه (جایگاه عمده زبان عرب) به سوی شرق پیش برویم؛ لهجه‌ها «نازک‌تر» و به اصطلاح، تمامی حروف به حالت «ترقیق» نزدیک می‌شوند؛ مثل زبان مردم چین و ژاپن. از طرف دیگر، در غرب خاورمیانه، لهجه اهالی کشورهای آفریقایی پر حجم است و همه حروف، حالت تفخیم دارند. لذا در هر دو نوع زبان و لهجه، یکنواختی صدای حروف خستگی می‌آورد.

در زبان عرب که زبان قرآن است، برخی حروف حالت «تفخیم» و بقیه حالات «ترقیق» دارند. ترکیب این دو حالت در زبان و لهجه عرب، به خودی خود چنان تنوع دلپذیری ایجاد می‌کند که گوش انسان است از شنیدن آن کمتر خسته می‌شود.

حال اضافه کنید کاربرد صوت و لحن زیبایی را که در تلاوت آیات اعجاز‌آمیز کلام‌الله مجید به آن توصیه شده است. ناگفته پیداست که این مجموعه چه تأثیری در گوش شنونده به جای می‌گذارد (موسوی بلده، ۱۳۷۵: ۷۳).

۱۳. برخوردار بودن از نظامی هوشمند و پیشرفته: هر کسی این نظام هوشمند را دریابد و به خوبی هضم کند، به گنجینه‌های زبان عربی دست خواهد یافت.

۱۴. قادر بودن به

تبیین معانی و مفاهیم درونی فرد: این ویژگی به طور خاص در ادبیات این زبان، به ویژه ادبیات شعری آن، ملاحظه می‌شود؛ به گونه‌ای که توانسته است در اظهار عواطف درونی و بیان آن‌ها نقش عمده‌ای داشته باشد.

۱۵. برخوردار بودن از واژه‌هایی استوار و ظریف، ترکیب‌های

دل‌نشین و محکم، و سبک‌های زیبا و با طراوت.

۱۶. دارا بودن قواعد (صرف و نحو) دقیق و علمی، و بلاغتی دل‌پذیر و اعجاب‌برانگیز: اکثر زبان‌شناسان به صرف و نحو دقیق زبان عربی معترف هستند.

به لحاظ دارا بودن این ویژگی‌ها، زبان عربی این شرافت و افتخار را یافته است که ظرفی برای بیان مفاهیم ارجمند دینی و نیز قالبی برای وحی الهی باشد. خدای متعال آن را به عنوان زبان قرآن برگزیده و به «لسان عربی مبین» (شعراء/ ۱۹۵)، یعنی زبان عربی روشنگر توصیف کرده است. (معصومی بهبانی، ۱۳۸۵: ۹ و ۱۰).

برخی روایات تأیید می‌کنند که زبان عربی زبان برگزیده الهی است. ویژگی‌های خاص و توانمندی زبان عربی در انتقال مفاهیم و معانی را می‌توان از دلایل این امر برشمرد. در برخی روایات آمده است:

۱. اهل بهشت به زبان عربی سخن می‌گویند (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۱: ۵۶). و حوریهان بهشتی نیز به عربی سخن می‌گویند (همان، ج ۸، ۱۳۴).

۲. از حضرت رسول اکرم (ص) نقل شده است: «من زبان عربی را به خاطر سه چیز دوست دارم: اول اینکه خودم عرب هستم، دوم اینکه قرآن به زبان عربی است و سوم اینکه زبان اهل بهشت عربی است (طبرسی، ۱۴۰۸، ج ۲: ۲۰۶).

۳. از حضرت صادق از پدر بزرگوارش علیهماالسلام روایت شده است که خداوند با هیچ پیامبری سخن نگفت، مگر با زبان عربی (۱) (طبرسی، ۱۴۰۸، ج ۱۶: ۱۳۴ و ج ۱۸: ۲۶۳).

۴. زبان عربی زبان خدای متعال است (۲) (همان، ج ۱: ۲۱۲ و ج ۷۶: ۱۲۷). و خدا آن را بر سایر زبان‌ها برتری داده است (همان، ج ۲۵: ۲۹).

۵. همچنین، در آغاز جهان، زبان حضرت آدم (ع) عربی بود، ولی پس از اینکه نافرمانی کرد و از میوه درخت ممنوعه خورد، خداوند نعمت‌هایش را سلب کرد و زبان عربی را از او گرفت

از حضرت رسول اکرم (ص) نقل

شده است: «من زبان عربی را به

خاطر سه چیز دوست دارم: اول اینکه

خودم عرب هستم، دوم اینکه قرآن

به زبان عربی است و سوم اینکه زبان

اهل بهشت عربی است

قرآن مجید به عنوان لطفی از سوی خدای متعال، در یازده آیه از کتاب الهی مطرح شده است.

و زبان سریانی را جانشین آن کرد (۳) (همان، ج ۱۱: ۵۶). سپس نخستین کسی که به زبان عربی سخن گفت، حضرت اسماعیل (ع) بود (همان، ج ۱۲: ۲۹۴). حضرت یوسف (ع)

در اولین ملاقات خود با پادشاه مصر به زبان عربی سلام کرد (همان، ج ۱۲: ۲۹۴) و حضرت سلیمان (ع) آن را زبان عبادت خود قرار داد (۴) (همان، ج ۱۴: ۱۱۲).

همچنین گفته می‌شود که وزرای حضرت مهدی (ع) با آن که همه از غیر عرب خواهند بود به زبان عربی سخن خواهند گفت (ابن عربی، باب ۳۶۶).

۶. این زبان به عنوان زبان مقدس در بیشتر عبادات و برخی معاملات اسلامی جلوه کرده است. در اسلام اذان و اقامه نماز و تلبیه حج و عمره باید به زبان عربی باشد و همه مسلمانان موظفاند الفاظ عربی آن‌ها را بیاموزند.

قرآن مجید نیز به عربی تلاوت می‌شود. متون ادعیه، زیارت‌ها و تسبیحات به عربی است. عقاید اسلامی نیز به زبان عربی به میت تلقین می‌شوند. در مواردی از بخش معاملات فقه اسلامی نیز درباره اشتراط یا عدم اشتراط عربیت بحث می‌شود و اشتراط آن می‌تواند درجانی داشته باشد؛ مثلاً با وجود اختلاف فتوای فقیهان برای ازدواج و طلاق خواندن صیغه لازم است و همچنین صیغه، در صورت امکان، باید به زبان عربی باشد. البته قوام عقد به نیت است و نه به کلام، ولی در عقود مهمی مانند ازدواج و طلاق، گونه‌های ارتباط الهی نیز مطرح است. به همین دلیل، در این موارد هم صیغه خوانده می‌شود و هم آن صیغه به زبان مقدس عربی است (توفیقی، هفت آسمان، شماره ۲۷).

این احادیث با قطع نظر از بررسی سند و اینکه از معصوم صادر شده است یا نه، می‌تواند از برگزیده بودن زبان عربی حکایت کند، البته توجه به این نکته لازم است که اولاً حجم این گونه احادیث در حدی است که می‌تواند ما را از بررسی سند بی‌نیاز کند و ثانیاً برای قبول این مطلب هیچ استبعادی وجود ندارد و دلایل عقلی و نقلی نیز آن را رد نمی‌کند.

به هر حال، زبان عربی زبان قرآن است و خداوند برای انتقال پیام خود، که ابدی و همگانی است، این زبان را برگزیده است. ویژگی‌های خاص و توانمندی زبان عربی در انتقال مفاهیم و معانی (۵) می‌تواند از جمله دلایل گزینش این زبان از سوی خداوند محسوب شود و بر همین اساس است که عربی بودن

بی‌نوشت‌ها
۱. «ما انزل الله تبارک و تعالی کتابا و لا وحیا الا بالعربیه، فکان یقع فی مسامع الانبیا بالسنی قومهم و کان یقع فی

مسامع نبینا (ص) بالعربیه». ۲. «تعلّموا العربیة فانها کلام الله الذی یکلم به خلقه» و «ان الوحی ینزل من عندالله عزوجل بالعربیه فاذا اتی نبیا من الانبیا اتاه بلسان قومه».

۳. «کان لسان آدم العربیة و هی لسان اهل الجنة. فلما عصی ربه ابدله بالجنة و نعیمها الارض و الحرث و بلسان العربیة السریانیة» حضرت موسی (ع) متن زیر را با اشاره به عربی بودن معارف اسلامی به زبان عبری روی سنگی نقش کرده بود که پس از ظهور اسلام کشف شد: «باسمک اللهم جاء الحق من ربک بلسان عربی مبین لا اله الا الله، محمدرسول الله، علی ولی الله و کتب موسی بن عمران بیده» (همان ج ۲۷، ص ۹ و ج ۳۸، ص ۵۸ و ۵۹).

۵. از نظر زبان‌شناسان، زبان عربی از کامل‌ترین زبان‌های دنیاست که به خوبی می‌تواند مفاهیم و مطالب گسترده و عمیق را در قالب‌های زیبا و کوتاه بیان کند. نک: المیزان، ج ۴، ص ۱۶۰؛ تفسیر نمونه، ج ۹، ص ۳۰۰ و ج ۱۳، ص ۳۱۱؛ و ج ۲۱، ص ۸؛ پاسخ به پرسش‌های مذهبی آیت‌الله مکارم شیرازی و آیت‌الله سبحانی، ص ۲۹۳.

منابع

۱. ابن عربی، محی الدین. الفتوحات المکیه. باب ۳۶۶.
۲. ابوزهره، محمد. معجزه بزرگ پژوهشی در علوم قرآن. ترجمه محمد ذبیحی. آسمان قدس رضوی. بنیاد پژوهش‌های اسلامی. چاپ اول. ۱۳۷۰.
۳. توفیقی، حسین. عربی نمونه‌هایی از زبان مقدس. فصل‌نامه هفت آسمان.
۴. جوان آراسته، حسین. درس‌نامه علوم قرآنی. قم. مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی. ۱۳۷۷.
۵. حرّان، علی بن الحسین بن شعبه. تحف العقول. ترجمه آیت الله کمره‌ای. تهران. انتشارات کتاب‌فروشی اسلامیة. چاپ سوم. ۱۳۶۶.
۶. حسینی، سیدعلی. الروضه الندیبه شرح النهجه المرضیه (شرح سیوطی). قم. انتشارات دارالعلم. چاپ ششم. ۱۳۸۵.
۷. ژان محمد، عبدالجلیل. تاریخ ادبیات. ترجمه آ. آذرنوش. تهران. انتشارات امیرکبیر.
۸. طباطبایی، محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن. بیروت. مؤسسه الاعلمی. ۱۳۹۴ ق.
۹. طبرسی، امین الاسلام. تفسیر مجمع البیان. دارالاحیاء التراث العربی. چاپ دوم. بیروت. ۱۴۰۸ ق.
۱۰. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار. بیروت. الوفا. ۱۴۰۳ ق.
۱۱. معصومی بهبهانی، محمدحسن. دروس فی المحادثه العربیه. قم. ندای سروش. ۱۳۸۵.
۱۲. موسوی بلده، سیدمحسن. حلیه القرآن (قواعد تجوید مطابق با روایت حفص از عامه). سازمان تبلیغات اسلامی. چاپ بیست‌ونهم. ۱۳۷۵.